



Harry Karlsson räfsar på ängarna framför gamla Almgården i Dysberg, Älvdalen. Här finns det fortfarande kor, så en del av höet kommer till användning som foder. FOTO: Patric Engfeldt.

En lieman från Dalarna

I det traditionella jordbrukssamhället var slåttern en angelägenhet för alla. Idag hålls många av landets kvarvarande ängsmarker öppna med hjälp av ideella krafter. Men det finns även de som har som yrke att slå med lie. Följ med på en resa genom Dalarna sedd från en liemans horisont.

PATRIC ENGFELDT

Jag jobbar som slåttergubbe om somrarna. Sedan 2016 har jag slagit ängar runt om i Dalarna. Det mesta är stenbunden mark med en månghundraårig hävdhistoria. Kärt barn har många namn, men vi brukar kalla den typen av mark för hackslog.

Under sommaren 2020 var jag delaktig i slätter av drygt fyra hektar ängsmarker, och ofta jobbar jag tillsammans med andra. Under sommaren 2020 deltog också Dennis Rotefrid, Lovisa Sundström, Jonny Gonzales, Thomas Eriksson och David Jonstad i slätterarbetet.

Sturängen i Leksand

Sturängen ligger på sluttningarna ner mot Siljan i Tällberg i Dalarna. Marken är kalkrik och florans består bland annat av älvväxing *Sesleria uliginosa*, rosettjungfrulin *Polygala amarella* och fågelstarr *Carex ornithopoda*. Här hade markerna under en lång period gradvis vuxit igen, men 2004 inledde Leksands kommun ett restaureringsprojekt med stöd av LONA-medel (bidrag till lokala naturvårdssatsningar). Ängen sköttes efter det av en närboende hästägare. Ängen slogs med motormanuell slätterbalk och efterbetades av hästar. 2015 upphörde betet och kommunekologen Åsa Rydell fasade ut de motordrivna redskapen och sedan 2016

slås ängarna med lie och efterbetas av får. Slätterarbetet leds här av Mattias Lundell och 2020 agerar Näs Olle Tranberg och jag underhuggare.

Under dagarna på Sturängen hittar jag flera arter av ängssvamp som inte tidigare noterats på lokalen. Det är arter som musseronvaxskivling *Cuphophyllus fornicatus* och lutvaxskivling *Neohygrocybe nitrata*, båda rödlistade som Nära Hotad (NT) i senaste rödlistan.

Lien är ett utmärkt verktyg även för svampinventering. Varje slag avverkar en remsa på ungefär fem centimeter och jag har hela tiden ögonen på det som slås. På så sätt går det att göra fina fynd av tidiga arter som annars döljer sig under vegetationen.

Slåttern flyter på bra och i slutet av veckan är höet räfsat i strängar och vi får hjälp av en bonde som med traktor och balmaskin gör hösilage av det slagna höet. Det känns bra att det vi slår för en gång skull

Musseronvaxskivling *Cuphophyllus fornicatus* och lutvaxskivling *Neohygrocybe nitrata* växer mest på magra, ogödslade naturbetes- och slättermarker. De är minskande i landet, huvudsakligen på grund av upphörd hävd och bete med tyngre köttdjur samt stödutfodring som leder till förhöjda näringsnivåer i marken.

kan få bli foder, det vanligaste är annars att vi komposterar höet.

Slåtter av ängar med fältgentiana

Andra veckan i augusti sätter vi igång med lokaler där det växer tidig fältgentiana *Gentianella campestris* var. *suecica* som slås för Länsstyrelsen Dalarna. Jag börjar dagen med att slå en mindre äng i Faxbergs fåbod på egen hand. Samtidigt börjar resten av slåtterlaget på ett betydligt större område vid Norrboda Gammelstan.

Det visar sig tråkigt nog att lokalen i Faxberg har blivit delvis sönderkörd i samband med att det röjts sly med kedjeaggregat på en närliggande yta. Kärnområdet för fältgentianan verkar däremot ha klarat sig. Jag försöker få kontakt med Länsstyrelsen för att diskutera situationen men det slår mig att det är söndag så jag jobbar på så gott det går och fortsätter något nedstämd till mina kollegor i Norrboda.

Ängarna vid Norrboda är den största lokalen av ett kluster runt Skattungbyn i gränstrakterna mellan Orsa och Rättviks kommun.

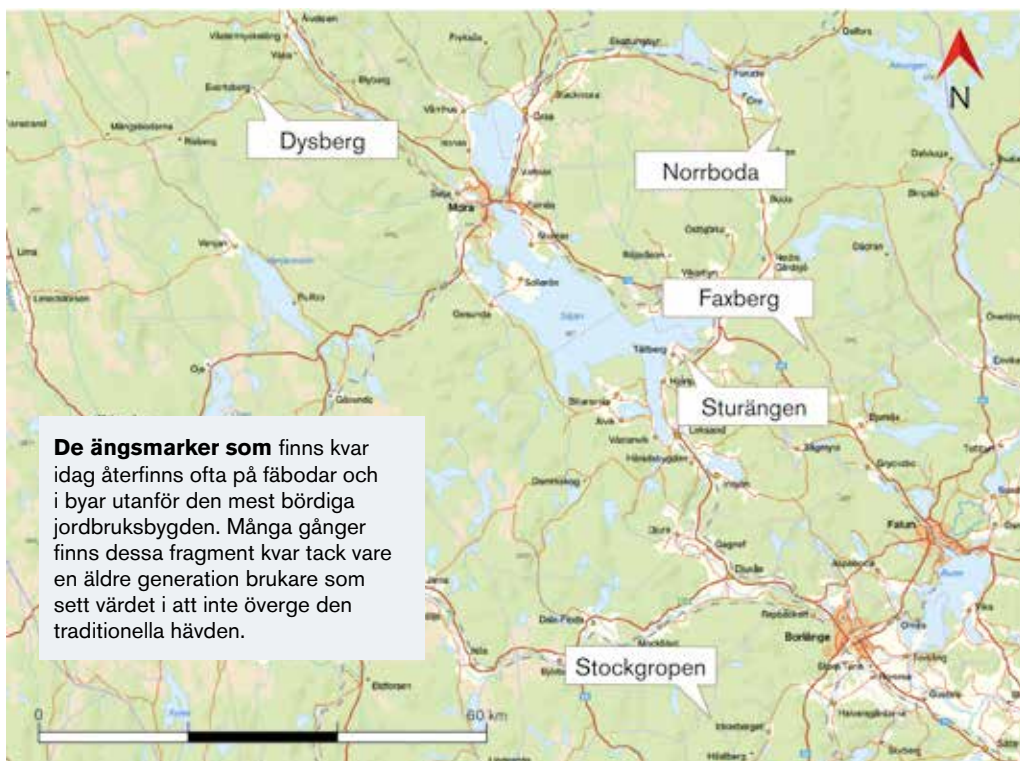
Fältgentiana *Gentianella campestris* subsp. *campestris* är en tvåårig underart av arten bredgentiana där också den ettåriga underarten kustgentiana subsp. *baltica* finns i Sverige. Fältgentiana i sin tur förekommer i tre former; tidig fältgentiana var. *suecica*, sen fältgentiana var. *campestris* och sätergentiana var. *islandica*. I Dalarna är det den tidigblommande fältgentianan som är vanligast. Den är anpassad till att blomma och sätta frö innan slåttern, vilket innebär att den ofta blommar redan i slutet av juni, medan den senblommande formen blommar efter slåttern och därför står i blom först i mitten av augusti.

Vädret är nära nog perfekt under veckan, soligt men inte alltför varmt. Det blir långa dagar för att hinna med de fyra lokalerna som ska slås. Det slagna höet får ligga och fröa av sig medan vi tar några dagars helg. Nästa gång vi återkommer är för att räfsa ihop höet och forsla bort det.

Trots att räfsningen är en förutsättning för ängarnas fortlevnad ska det erkännas att det inte är det roligaste momentet. En känsla av meningslöshet infinner sig ofta då höet i princip aldrig blir foder utan körs bort och



Tidig fältgentiana *Gentianella campestris* var. *suecica*. I Dalarna dominerar den tidigblommande varianten av fältgentiana. Den senblommande finns bara på en handfull lokaler i länet. FOTO: Patric Engfeldt.



De ängsmarker som finns kvar idag återfinns ofta på fäbodpar och i byar utanför den mest bördiga jordbruksbygden. Många gånger finns dessa fragment kvar tack vare en äldre generation brukare som sett värdet i att inte överge den traditionella hävden.

Patric Engfeldts resa som lieman i Dalarnas län tar honom stora delar av landskapet från de ängssvamprika markerna på Stockgropens fäbod till Dysberg och ängar med månlåsbråken *Botrychium lunaria* och slätterfibbla *Hypochaeris maculata*. KARTUNDERLAG: Lantmäteriet.

blir kompost. Inte heller den torra sommaren 2018 som präglades av stora tidningsrubriker om brist på foder gick det att ens skänka bort höet vi slog.

Stockgropens fäbod

Den här fäboden ligger i Gagnefs kommun och är ursprungligen ett finnboställe från 1600-talet, som under 1800-talet utvecklades till fäbod. För fyrahundra år sedan flyttade tusentals fattiga människor från östra Finland till Sverige. Flera av dem slog sig ner i skogarna i sydvästra Dalarna. Kanske är ängarna på Stockgropen en rest av de marker som dessa människor röjde fram ur skogen?

Under 1900-talet avtog betet successivt och på 1980-talet hade skogen krupit allt

närmare bebyggelsen. På 1990-talet tog fäbodföreningen beslut om restaurering, och djur började åter beta på Stockgropen. Aina Persson och Kjell Hjort är idag de drivande krafterna bakom slåttern på Stockgropens fäbod. Sommaren 2020 hjälper jag till att slå några prioriterade ytor på knappt 0,5 hektar.

Naturvärdena i Stockgropen karaktäriseras framför allt av ängssvamparna, det är en av Dalarnas finaste lokaler! Trettio arter har konstaterats, som violett fingersvamp *Clavaria zollingeri*, som med sin vackra lila färg är lätt att se när den lyser upp gräsmarken. Här finns också den sällsynta och till utseendet dystrare svartnande narmusseron *Porpoloma metapodium* som är en stor och köttig art som med tiden blir svart.

I de få välhövade ängar och naturbetesmarker som finns kvar idag finns ofta ovanliga svampar. Det handlar om bland annat vaxskivlingar *Hygrophorus* s.lat., rödlingar *Entoloma*, jordtungor *Geoglossum* s.lat. och fingersvampar *Clavariaceae*. Ängssvampar är känsliga för om det finns mycket tillgänglig näring. Liksom kärlväxterna är svamparna ett levande minne av ängar och betesmarkers historia.

Älvdalen

Mina sista uppdrag under sommaren 2020 ligger i Älvdalen. Här finns en av de i mitt tycke finaste gårdarna som ingår i uppdraget för Länsstyrelsen Dalarna och det är Almgården i Dysberg. Här har fastighetsägarna slagit ängarna med lie under lång tid fram till 2014 då Länsstyrelsens slåttergrupp tog över skötseln.

Kumarindoften ligger tung när jag slår ängen vid gårdstunet som domineras av vårbrodd *Anthoxanthum odoratum*. På flera andra av de mycket avmagrade ytorna breder stagg *Nardus stricta* ut sig. Stagg innehåller mycket kisel och är ett svårslaget gräs

och än värre så här sent på säsongen. Det blir en lång dag, och det är nästan mörkt när jag beger mig mot Hällbergs fäbod för att sova.

Hällbergs fäbod tillhör byn Väsa i Älvdalen. Den brukades faktiskt av mina egna farföräldrar och ägs nu av min faster Katt Monica Isaksson. Det är en verklig liten pärla, och på hackslogen växer slåtterfibbla *Hypochaeris maculata* som liksom en annan växt som finns i ängen, månlåsbräken *Botrychium lunaria*, är rödlistad som Nära Hotad (NT). Här finns även tidig fältgentiana. Monica har tillsammans med sin särbo Rolf Eklund gjort ett gediget arbete med att hålla markerna i fin status och jag har hjälpt till de senaste åren. Det finns en del att leva upp till som lieman här. Monica berättar en historia om min farfar Karl-Johan och farfarsfar Åk Anders: En grannyngling fick skäll för att han slog av så dåligt, inte lika noga som Kalle och Anders. Ynglingen svarade surt, på älvdalska givetvis, att "dier släts ju stienar min ljåne" (på svenska: de där båda slickar ju stenarna med lien).



Gammelstan i Norrboda består av två gårdar vid en gammal bygata och har anor från 1600-talet. Gammelstan är förklarad som byggnadsminne och hyser även ett rikt biologiskt kulturarv. FOTO: Patric Engfeldt.



Violett fingersvamp *Clavaria zollingeri* är en av de många arter av ängssvamp som går att hitta på Stockgropens fäbod. FOTO: Patric Engfeldt.

Jag känner mig rätt sliten efter den föregående dagen i Dysberg så jag börjar lite försiktigt med att leta efter fältgentianorna som gått i frö. De är i år över tvåhundra stycken och Monica berättar att hon aldrig upplevt så många tidigare. Är det ett resultat av den återupptagna lieslåttern, för här slogs det tidigare med handhållen slätterbalk, eller beror det på årsbetingelserna? Det är sådant jag funderar på medan jag slår de knappa 0,1 hektaren. Även här är det torrt och mycket stagg. Ängssvampen lyser med sin frånvaro.

Någon dag senare är det dags att räfsa på Almgården. Harry Karlsson, som bor på gården hjälper mig att köra undan höet med traktorn. Det är trevligt att jobba ihop, Harry närmar sig nittio år så han har perspektiv på saker och ting. Det är intressant att höra hans berättelser om hur det var i jord- och skogsbruket tidigare. Det är fascinerande att tänka på att inte ens en människoålder skiljer mellan en tid där många människor i Sverige levde av att mer eller mindre för hand bruka markerna, till

idag då vi trots – eller på grund av? – en otrolig effektivisering och rikedom ”inte har råd” att ta den hänsyn som krävs för att våra ekosystem ska kunna fortleva.

Kanske skulle vi kunna tänka oss ett framtida brukande av markerna som ligger någonstans mittemellan dagens industrialiserade landanvändning och det traditionella bruket av naturen? **SBT**.

Läs mer

Länsstyrelsen Dalarnas län. *Finnmarker i sydvästra Dalarna*. Broschyr.

Länsstyrelsen i Dalarnas län 2019. *Hur länge finns ängarna kvar? Utvärdering av ängsrestaurering och slätterstöd inom åtgärdsprogram för hotade arter*. Rapport 2019:01.

Länsstyrelsen Dalarnas län 2020. *Ängssvampar i Dalarna – fältguide för svampar i magra gräsmarker*. < <https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/tjanster/publikationer/2020/angssvampar-i-dalarna---en-faltguide.html> > hämtad 2021-05-20.

Patric Engfeldt

är snickare och lieman.

e-post: p_engfeldt@hotmail.com

Instagram: [lieslatter_dalarna](https://www.instagram.com/lieslatter_dalarna)

